

Оксана Коваль

к.п.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
директор навчально-наукового центру комунікацій,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРЕДИКТОРИ ФІНАНСОВОЇ ПОВЕДІНКИ: РОЛЬ КОГНІТИВНОГО, ЕМОЦІЙНОГО ТА ЕНЕРГЕТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ У ПРИЙНЯТТІ ЕКОНОМІЧНИХ РІШЕНЬ

Постановка проблеми. Сучасна поведінкова економіка довела, що економічні рішення індивіда не є повністю раціональними та детермінуються системою когнітивних упереджень і евристик [1; 2]. Водночас переважна більшість моделей концентрується на когнітивному рівні аналізу, залишаючи поза увагою цілісну психофізіологічну організацію особистості.

У реальних умовах фінансового вибору індивід функціонує як обмежена ресурсна система, у якій когнітивні, емоційні та енергетичні процеси взаємно детермінують якість прийнятих рішень. Це зумовлює необхідність переходу від одновимірної моделі «раціонального агента» до інтегративного підходу, що враховує багатовимірність психологічних ресурсів особистості [6]:

- **коефіцієнт інтелекту** (когнітивна компетентність),
- **емоційний інтелект** (емоційна регуляція),
- **психофізіологічний потенціал** (енергетичний ресурс),
- **духовний або ціннісно-смісловий інтелект** (ціннісно-смістова система).

Рис. 1. Чотири осі людського потенціалу [6].

Принциповим є положення про те, що розвиток компетенцій знижує енергетичну вартість їх реалізації, формуючи ефект когнітивної автоматизації поведінки. Своєчасне переведення складних аналітичних операцій у категорію автоматизованих ментальних скриптів дозволяє суб'єкту економічної діяльності

мінімізувати витрати внутрішніх ресурсів, зберігаючи високу ефективність у ситуаціях вибору за умов невизначеності [1; 2; 4].

Методологічною основою дослідження виступає інтегративний підхід до розуміння людського потенціалу, що передбачає розгляд особистості як системи взаємопов'язаних функціональних осей розвитку: інтелектуально-когнітивної, емоційно-соціальної, фізично-енергетичної та ціннісно-сислової [6]. У межах зазначеної моделі особистість розглядається як динамічна система, ефективність якої визначається не лише рівнем розвитку окремих компетентностей, але й їхньою збалансованістю та енергетичною «вартістю» реалізації поведінкових стратегій.

Концептуально важливим є положення про те, що розвиток компетенцій знижує енергетичні витрати на їхню реалізацію (ефект психоконгнітивної економії), тоді як недостатньо сформовані навички потребують значних додаткових когнітивних і фізіологічних ресурсів суб'єкта [3]. Відтак, ефективність фінансової поведінки детермінується не лише рівнем сухих декларативних знань, але й архітектурою внутрішньої енергетичної організації особистості, яка забезпечує стійкість системи в умовах ринкової нестабільності.

Результати теоретичного аналізу.

1. Когнітивний компонент фінансової поведінки (коефіцієнт інтелекту).

Когнітивний ресурс особистості визначає здатність до аналітичної обробки інформації, оцінки ризиків, прогнозування наслідків та побудови раціональних фінансових стратегій. У класичній економічній теорії саме когнітивний компонент розглядався як основний детермінант раціонального вибору.

Однак сучасні дослідження поведінкової економіки демонструють, що навіть високий рівень когнітивного розвитку не гарантує оптимальності фінансових рішень через значний вплив емоційних та енергетичних факторів. Водночас когнітивний інтелект виступає базовою умовою функціонування фінансової компетентності, оскільки забезпечує первинне структурування інформації та логічну обробку альтернатив.

У контексті сталого розвитку високий рівень когнітивного потенціалу дає змогу індивіду долати базові евристичні та когнітивні упередження, зокрема ефект «неприйняття втрат» чи «ілюзію контролю». Когнітивна компетентність забезпечує здатність до критичного аналізу маркетингових маніпуляцій, урахування віддалених у часі екологічних та соціальних наслідків споживання, а також розрахунку складних відсотків під час довгострокового планування. Таким чином, когнітивний потенціал є інформаційним фундаментом, на якому розгортається подальша емоційна та ціннісна регуляція фінансової активності індивіда.

2. Емоційний компонент як регулятор фінансових рішень.

Емоційний інтелект відіграє критичну роль у регуляції імпульсивності, формуванні толерантності до невизначеності та забезпеченні здатності до довгострокового фінансового планування. Саме емоційний компонент виступає медіатором, який визначає, яким чином когнітивно оброблена інформація трансформується у реальне поведінкове рішення [4]. За умов дефіциту часу чи

інформаційного пресингу емоційні реакції здатні повністю блокувати або викривляти логічні висновки когнітивної сфери.

Низький рівень емоційної саморегуляції корелює із підвищеною схильністю до деструктивної та ризикованої фінансової поведінки. Це проявляється у здійсненні імпульсивних покупок під впливом ситуативних маркетингових стимулів, прийнятті панічних інвестиційних рішень у моменти ринкових коливань або, навпаки, у повному уникненні фінансових дій через паралізуючий страх невизначеності.

Натомість розвинений емоційний інтелект забезпечує високу адаптивність та стабільність фінансових стратегій навіть за умов високого стресового навантаження [5]. Здатність ідентифікувати власні афективні стани (такі як азарт, страх втрати, фінансова тривожність) дозволяє індивіду нівелювати їхній негативний вплив на процес вибору. У контексті сталого розвитку емоційна зрілість сприяє відходу від компенсаторного споживання (намагання заповнити емоційну порожнечу покупками) та стимулює свідоме, раціональне розпорядження наявними економічними ресурсами.

3. Фізично-енергетичний компонент як ресурсна основа фінансової поведінки.

Особливе значення у запропонованій моделі має фізично-енергетичний компонент (психофізіологічний потенціал особистості), який визначає загальний рівень життєвої енергії, здатність до відновлення та загальну стресостійкість індивіда. У межах сучасних концепцій управління внутрішньою ефективністю діяльності (підхід енергетичного менеджменту) доведено, що продуктивність індивіда та якість його вибору залежать не стільки від кванту витраченого часу, скільки від обсягу та доступності внутрішньої енергії [6].

Професійне або особистісне перевантаження, хронічна втома та дефіцит психофізіологічного відновлення призводять до виснаження его (ефект вичерпання его-ресурсів), що першочергово знижує якість когнітивної обробки інформації та блокує механізми емоційної регуляції [6]. Це безпосередньо позначається на фінансових рішеннях: виснажена людина схильна обирати найпростіші, автоматичні, часто деструктивні економічні патерни, керуючись миттєвим імпульсом, аніж довгостроковою вигодою.

Важливо підкреслити, що саме фізично-енергетичний потенціал визначає граничні межі реалізації когнітивного та емоційного ресурсів особистості. За умов глибокого енергетичного виснаження (наприклад, під час вигорання чи тривалого дистресу) навіть високий рівень когнітивного інтелекту та розвинена емоційна саморегуляція не здатні гарантувати ефективної та проактивної фінансової поведінки, оскільки у психіки відсутній паливний ресурс для їхньої активації.

4. Інтегративна модель взаємодії когнітивного, емоційного та енергетичного потенціалів у фінансовій поведінці.

Фінансова поведінка особистості в парадигмі сталого розвитку розглядається як результат системної, синергетичної взаємодії трьох ключових компонентів. У межах цієї інтегративної моделі когнітивний інтелект забезпечує раціонально-аналітичну основу (інформаційну архітектуру рішення), емоційний інтелект – емоційно-поведінкову регуляцію (стабілізацію та захист від

імпульсивності), а фізично-енергетичний потенціал – безпосередню динамічну й енергетичну можливість реалізації обраного рішення.

Нерівномірний розвиток або внутрішній дисбаланс цих компонентів призводить до формування специфічних дисфункціональних фінансових патернів, серед яких можна виокремити такі:

Когнітивно обґрунтовані, але емоційно нестабільні рішення. Індивід теоретично володіє інструментами фінансової грамотності, проте через високу тривожність або азарт руйнує власні довгострокові стратегії під час перших ринкових коливань.

Емоційно керовані, але когнітивно нераціональні фінансові дії. Поведінка повністю підпорядкована миттєвим афективним станам, компенсаторному споживанню або маркетинговому навіюванню за повної відсутності критичного прорахунку наслідків.

Енергетично виснажені стратегії уникнення фінансової активності. За умов інтелектуальної та емоційної готовності індивід через критичний дефіцит життєвих сил демонструє фінансову апатію, фаталізм, відмовляється від оптимізації бюджету чи пошуку нових джерел доходу, обираючи пасивне підлаштування під кризу.

Таким чином, стійка, ефективна та екологічна фінансова поведінка суб'єкта є можливою лише за умови гармонійного, збалансованого розвитку та взаємопідтримки всіх трьох зазначених психологічних ресурсів.

5. Енергетичні стани та їхній вплив на прийняття фінансових рішень.

Сучасні дослідження динаміки енергетичних станів особистості демонструють наявність якісно різних психофізіологічних режимів функціонування, серед яких чітко диференціюються зони високої продуктивності, стресового напруження, виснаження та відновлення. Перебування індивіда у стані хронічного дистресу або психоемоційного виснаження суттєво звужує когнітивний фокус, посилює тунельне мислення та радикально знижує здатність до раціональної оцінки альтернатив і прогнозування довгострокових наслідків фінансових дій.

Натомість оптимальний рівень внутрішньої енергії, що поєднується з позитивною емоційною валентністю, забезпечує найвищу якість прийняття фінансових рішень. Такий інтегральний стан гармонізує психічну діяльність, поєднуючи когнітивну ясність із високою емоційною стабільністю, що дозволяє суб'єкту економічної діяльності ухвалювати виважені, екологічні та стратегічно вигідні рішення навіть у дестабілізуючих умовах зовнішнього середовища.

Висновки.

1. Фінансова поведінка особистості є багатовимірним і полідетермінованим психологічним феноменом, архітектура якого визначається системною взаємодією когнітивного, емоційного та енергетичного ресурсів.

2. Когнітивний компонент (коефіцієнт інтелекту) забезпечує фундаментальну аналітичну основу, структурування інформації та первинний прорахунок фінансових рішень, проте він не є самодостатнім для забезпечення їхньої реальної ефективності на практиці.

3. Емоційний інтелект виконує критичну функцію безпосереднього регулятора фінансової активності, визначаючи рівень толерантності до невизначеності, стійкості до економічних ризиків і захисту від деструктивної імпульсивності.

4. Фізично-енергетичний потенціал виступає базовою психофізіологічною умовою та ресурсним фундаментом, який окреслює межі реалізації когнітивних і емоційних можливостей особистості в економічній сфері.

5. Оптимізація та гармонізація фінансової поведінки індивіда в контексті парадигми сталого розвитку суспільства є можливими лише за умови збалансованого розвитку та взаємодії всіх компонентів його внутрішнього психологічного потенціалу.

6. Запропонована інтегративна чотириосьова модель взаємодії психічних ресурсів може слугувати надійною теоретико-методологічною основою для подальших емпіричних розвідок у сфері поведінкових фінансів, економічної психології та розробки прикладних програм підвищення фінансової культури населення.

Список використаних джерел:

1. Канеман Д., Тверські А. Мислення швидко й повільно / пер. з англ. М. Яковлев. Київ: Наш Формат, 2017. 480 с.
2. Талер Р. Нова поведінкова економіка. Як ощадливість, інвестиції та ризики впливають на наші рішення / пер. з англ. О. Шпак. Київ: Наш Формат, 2018. 464 с.
3. Baumeister R. F., Bratslavsky E., Muraven M., Tice D. M. Ego depletion: Is the active self a limited resource? *Journal of Personality and Social Psychology*. 1998. Vol. 74(5). P. 1252-1265.
4. Mayer I. D., Salovey P., Caruso D. R. Emotional intelligence: New ability or eclectic traits? *American Psychologist*. 2008. Vol. 63(6). P. 503–517.
5. Sweller J. Cognitive load theory. *Psychology of Learning and Motivation*. 2011. Vol. 55. P. 37-76.
6. Van Zwieten J., Goudsmet A., Gonnissen K., Legemate K. The Talent Coach. Alphen aan den Rijn: Vakmedianet, 2015. 227 p.